

TRASHËGIMIA KULTURORE NË

FO KU S.

TRASHËGIMIA KULTURORE NË SHqipëri

TRASHËGIMIA
KULTURORE NË **FO
KU
S.**

CH
WB
Cultural
Heritage without Borders
ALBANIA

ICOMOS
international council on monuments and sites
ALBANIA

BOTIMI I TEKSTEVE BURIMORE
MBI PRAKTIKAT E RUAJTJES DHE
MENAXHIMIT TË TRASHËGIMISË
KULTURORE NË GJUHËN SHQIPE

Titulli: “Trashëgimia Kulturore në Fokus: Botimi i teksteve burimore mbi praktikat e ruajtjes dhe menaxhimit të trashëgimisë kulturore në gjuhën shqipe”

Botimi është mundësuar nga “Trashëgimia Kulturore pa Kufij Shqipëri” (Cultural Heritage without Borders Albania (CHwB Albania) me mbështetjen financiare të Suedisë nëpërmjet Agjencisë Ndërkombëtare për Zhvillim.

Përkthimet nga origjinali: Të ndryshëm referuar në çdo dokument përkatësisht

Redaktoi: Boiken Abazi

Parathënie për botimin nga: Elena Mamani, Lorenc Bejko dhe Boiken Abazi

Koordinoi procesin e përkthimeve dhe publikimit:

Elena Mamani, Regina Vathi, Pezana Rexha

Foto: © Bjori Thana, Regina Vathi

Dizajni: Ina (Hina) Shkëmbi, Joniz Osmanagaj

© CHwB Albania © ICOMOS Albania

Viti i botimit: 2023

196 f.: me foto ; 21 x 21 cm

ISBN: 9789928801081

1.Pasuria kulturore 2.Ruajtja dhe restaurimi 3.Menaxhimi 4.Shqipëri

904 :72 .03(496.5)

Shtëpia Botuese: “Graphic Line-01”

This work is distributed under the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 licence, which enables re-users to copy and distribute the material in any medium or format in non-adapted form only, for non-commercial purposes only, and only so long as attribution is given to the creator.

Ky botim publikohet bazuar në licencën nga “Creative Commons BY-NC-ND 4.0”, e cila u mundëson ripërdoruesve të kopjojnë dhe shpërndajnë materialin në çdo mënyrë komunikimi ose format, por vetëm duke mos kryer përshtatje të formës, duke mos e përdorur për qëllime tregtare, si dhe për aq kohë sa i jepet krijuesit atributi përkatës.

PARIMET E PËRBASHKËTA ICOMOS - TICCIH PËR KONSERVIMIN E SITEVE, STRUKTURAVE, ZONAVE DHE PEIZAZHEVE TË TRASHËGIMISË INDUSTRIALE - “PARIMET E DUBLINIT”

Miratuar nga Asambleja e 17-të e Përgjithshme e ICOMOS-it më 28 nëntor 2011.

ICOMOS, TICCIH

Përkthyer nga: Iris Pojani.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni origjinal © ICOMOS © TICCIH. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it dhe TICCIH. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it dhe TICCIH, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Anekënd botës, larmia e madhe e siteve, strukturave, komplekseve, qyteteve dhe vendbanimeve, zonave, peizazheve ose rrugëve dëshmon për aktivitetet njerëzore të nxjerrjes dhe prodhimit industrial. Në shumë vende kjo trashëgimi është ende në përdorim dhe industrializimi është ende një proces aktiv i lidhur me vazhdimësinë historike; ndërsa në vende të tjera, burimet arkeologjike evidentojnë aktivitete dhe teknologji të së kaluarës. Përveç trashëgimisë materiale që lidhet me proceset dhe teknikat e industrisë, inxhinierisë së ndërtimit, arkitekturës ose urbanistikës, trashëgimia industriale përfshin një trashëgimi jomateriale të mishëruar tek aftësitë, kujtesa dhe jeta shoqërore e punëtorëve dhe e komuniteteve të tyre.

Procesi global i industrializimit që kemi parë gjatë dy shekujve të fundit përbën një etapë madhore në historinë e njerëzimit, duke e bërë trashëgiminë e tij veçanërisht të rëndësishme dhe vendimtare për botën moderne. Pararendësit dhe fillimet e industrializimit mund të dallohen në shumë pjesë të botës, që në kohët e lashta, përmes siteve aktive ose atyre arkeologjike, dhe vëmendja jonë shtrihet te çdo shembull i një procesi të tillë dhe i trashëgimisë së tij. Megjithatë, për qëllimet tona, interesat parësore të parimeve të përbashkëta përkohet me nocionet e përbashkëta të Revolucionit Industrial të Epokës Moderne, të shënjuar nga prodhimi i dallueshëm për qëllime të caktuara, nga transporti dhe nga proceset dhe teknologjitë e prodhimit dhe shfrytëzimit të energjisë, nga ndërveprimet tregtare dhe nga modelet e reja kulturore dhe sociale.

Trashëgimia industriale është shumë delikate dhe shpesh në rrezik, si dhe shpesh e humbur për shkak të mungesës së ndërgjegjësimit, dokumentimit, njohjes ose mbrojtjes, por edhe për shkak të ndryshimit të prirjeve ekonomike, perceptimeve negative, çështjeve mjedisore ose dhe për shkak të madhësisë dhe kompleksitetit të kësaj trashëgimie. Megjithatë, duke zgjatur ciklin e jetës së strukturave ekzistuese dhe të energjisë që ato mbartin, mund të kontribuohet në arritjen e objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm në nivel vendor, kombëtar dhe ndërkombëtar. Ajo prek aspektet sociale, fizike dhe mjedisore të zhvillimit, dhe duhet t'i njihen këtotribute.

Gjatë dekadave të fundit, hulumtimi në rritje, bashkëpunimi ndërkombëtar dhe ndërdisiplinor, si dhe nismat komunitare kanë kontribuar shumë në një vlerësim më të mirë të trashëgimisë industriale dhe në rritjen e bashkëpunimit midis kujdestarëve, palëve të interesit dhe profesionistëve. Ky progres ka përfitur nga zhvillimi i një grupi referencash dhe udhëzimesh ndërkombëtare

nga ICOMOS-i (Këshilli Ndërkombëtar për Monumentet dhe Sitet), si dhe nga zbatimi i rekomandimeve dhe instrumenteve ndërkombëtare, si Konventa e Trashëgimisë Botërore e miratuar nga UNESCO-ja në vitin 1972. Në vitin 2003, Komiteti Ndërkombëtar për Konservimin e Trashëgimisë Industriale ("TICCIH") miratoi Kartën e Nizhny Tagil-it për Trashëgiminë Industriale, që përbën tekstin e parë referues ndërkombëtar për njohjen dhe orientimin e mbrojtjes dhe konservimit në këtë fushë.

Duke marrë parasysh natyrën e veçantë të trashëgimisë industriale dhe sfidat dhe kërcënimet që e prekin atë si rezultat i lidhjes së saj me kontekstet bashkëkohore ekonomike, ligjore, kulturore dhe mjedisore, ICOMOS-i dhe TICCIH-i dëshirojnë të zgjerojnë bashkëpunimin e tyre duke miratuar dhe promovuar shpërndarjen dhe përdorimin e Parimeve të mëposhtme për të ndihmuar në dokumentimin, mbrojtjen, konservimin dhe vlerësimin e trashëgimisë industriale si pjesë e trashëgimisë së shoqërive njerëzore në mbarë Botën.

1. Përkufizimi: Trashëgimia industriale përbëhet nga site, struktura, komplekse, zona dhe peizazhe, si dhe makineritë, objektet ose dokumentet përkatëse që ofrojnë dëshmi të proceseve industriale të prodhimit në të kaluarën ose në vazhdim, nxjerrjen e lëndëve të para, shndërrimin e tyre në mallra dhe infrastrukturën e lidhura me energjinë dhe transportin. Trashëgimia industriale pasqyron lidhjen e thellë mes mjedisit kulturor dhe natyror, meqenëse proceset industriale – qofshin ato të lashta apo moderne – janë të varura nga burimet natyrore të lëndëve të para, si dhe nga energjia dhe rrjetet e transportit për prodhimin dhe shpërndarjen e produkteve në tregje më të gjera. Ajo përfshin si pasuritë materiale (të paluajtshme dhe të luajtshme), ashtu edhe dimensione jomateriale, të tilla si dijeberjen teknike, organizimin e punës dhe punëtorëve dhe trashëgiminë komplekse sociale dhe kulturore që formësoi jetën e komuniteteve dhe solli ndryshime madhore organizative për të gjitha shoqëritë dhe për botën në përgjithësi.
2. Sitet e trashëgimisë industriale janë shumë të larmishme për sa i përket qëllimit, projektimit dhe evoluimit të tyre me kalimin e kohës. Shumë prej tyre përfaqësojnë procese, teknologji, si dhe kushte rajonale ose historike, ndërsa të tjerë përbëjnë arritje të jashtëzakonshme të ndikimit global. Të tjerë akoma mund të jenë komplekse industriale dhe operacione ose sisteme të shumëfishta me komponentë të ndërvarur, me teknologji të ndryshme, dhe të cilët shpesh pasqyrojnë periudha të ndryshme historike. Rëndësia dhe vlera e trashëgimisë industriale është e

ngërthyer në vetë strukturat ose sitet, me materialet dhe përbërësit, me makineritë dhe me mjedisin e tyre rrethues të shprehur në peizazhin industrial, në dokumentet me shkrim, si dhe në të dhënat jomateriale që ruhen në kujtimet, artet dhe zakonet.

I - Studimi dhe kuptimi i strukturave, siteve, zonave dhe peizazheve të trashëgimisë industriale dhe i vlerave të tyre.

3. Hulumtimi dhe dokumentimi i strukturave industriale, siteve, peizazheve dhe makinerive, pajisjeve, regjistrave ose aspekteve jomateriale përkatëse, është thelbësor për identifikimin, konservimin dhe vlerësimin e rëndësishëm dhe vlerës së trashëgimisë së tyre. Aftësitë dhe njohuritë njerëzore të përfshira në proceset e vjetra industriale janë një burim shumë i rëndësishëm për konservimin dhe duhet të merren parasysh në procesin e vlerësimit të trashëgimisë.
4. Hulumtimi dhe dokumentimi i siteve dhe strukturave të trashëgimisë industriale duhet të adresojë dimensionet e tyre historike, teknologjike dhe socio-ekonomike për të ofruar një bazë të integruar për konservimin dhe menaxhimin. Nevojitet një qasje ndërdisiplinore e mbështetur nga programe kërkimore ndërdisiplinore dhe arsimore, për të identifikuar rëndësinë e siteve ose strukturave të trashëgimisë industriale. Duhet përfitur nga një shumëllojshmëri burimesh ekspertize dhe informacioni, duke përfshirë rilevimet dhe regjistrimet e sitit, hulumtimin historik dhe arkeologjik, analizën e materialit dhe peizazhit, historinë gojore dhe / ose kërkimin në arkiva publike, të korporatave (biznesit) ose në arkiva private. Duhet inkurajuar puna kërkimore dhe ruajtja e të dhënave dokumentare, e arkivave të kompanive, e planimeve të ndërtesave si dhe ekzemplarë të produkteve industriale. Shqyrtimi dhe vlerësimi i dokumenteve duhet të ndërmerret nga një specialist i duhur i industrisë me të cilën ato lidhen, për të përcaktuar rëndësinë e tyre në aspektin e trashëgimisë. Pjesëmarrja e komuniteteve dhe e palëve të tjera të interesit është gjithashtu pjesë e pandashme e këtij ushtrimi.
5. Është e nevojshme një njohuri e plotë e historisë industriale dhe socio-ekonomike e një rajoni ose shteti, si dhe lidhjet e tyre me pjesë të tjera të botës, për të kuptuar rëndësinë e trashëgimisë industriale të strukturave ose siteve. Konteksti i një industrie të veçantë, si dhe studimet krahasuese tipologjike ose rajonale mbi disa sektorë kyç të industrisë ose

teknologjisë janë shumë të dobishme për të njohur vlerat e qenësishme të trashëgimisë së strukturave, siteve, zonave ose peizazheve të veçanta. Ato duhet të jenë të qasshme dhe të disponueshme për hulumtim nga publiku, studiuesit dhe menaxherët (administratorët).

II - Sigurimi i mbrojtjes dhe konservimit efektiv të strukturave, siteve, zonave dhe peizazheve të trashëgimisë industriale.

6. Duhet të miratohen dhe zbatohen në mënyrë të përshtatshme politikat e duhura dhe masat ligjore dhe administrative për të mbrojtur dhe për të siguruar konservimin e siteve dhe strukturave të trashëgimisë industriale, duke përfshirë makineritë dhe të dhënat e tyre. Këto masa duhet të trajtojnë lidhjen e ngushtë midis trashëgimisë industriale, prodhimit industrial dhe ekonomisë, veçanërisht sa u takon rregullave për korporatat dhe investimet, tregtisë ose pronësinë intelektuale (si patentat), dhe standardet e zbatueshme për operacionet aktive industriale.
7. Duhet të zhvillohen dhe përdoren si pjesë e politikave efektive të menaxhimit, të konservimit dhe të masave mbrojtëse inventarë dhe listat e integruara të strukturave, siteve, zonave, peizazheve, mjedisit të tyre rrethues dhe objekteve të lidhura me to, si dhe dokumente, vizatime dhe arkiva, përfshirë edhe trashëgiminë jomateriale. Këto duhet të njihen ligjërisht dhe të konservohen dhe menaxhohen në mënyrë të përshtatshme për të siguruar mirëmbajtjen e rëndësishme, integritetit dhe autenticitetit të tyre. Në rastet kur identifikohet një trashëgimi industriale nga zbulime të rastësishme, asaj i duhet dhënë një mbrojtje e përkohshme për të lejuar kohën e nevojshme për dokumentimin dhe hulumtimin e duhur.
8. Në rastin e strukturave ose zonave aktive industriale me rëndësi të trashëgimisë duhet pranuar se përdorimi dhe funksioni i tyre i vazhdueshëm mund të përmbajë një pjesë të trashëgimisë së rëndësishme të tyre dhe të ofrojë kushte të përshtatshme për qëndrueshmërinë e tyre fizike dhe ekonomike si ambiente ("të gjalla") të prodhimit ekzistues ose të nxjerrjes së lëndës së parë. Karakteristikat dhe veçoritë e tyre teknike specifike duhet të respektohen gjatë zbatimit të rregulloreve bashkëkohore, që përfshin kodet e ndërtimit, kriteret mjedisore ose strategjitë e reduktimit të riskut për të adresuar rreziqet me origjinë natyrore ose njerëzore.
9. Duhet të zbatohen masat mbrojtëse për ndërtesat

dhe përmbajtjen e tyre, pasi tërësia ose integriteti funksional janë veçanërisht të rëndësishme për domethënien e strukturave dhe siteve të trashëgimisë industriale. Vlera e tyre e trashëgimisë mund të reduktohet ose kërcënohet seriozisht nga heqja e makinerive ose e komponentëve të tjerë të rëndësishëm, ose nëse shkatërrohen elemente shtesë që janë pjesë e tërësisë së sitit. Duhet të vendosen korniza ligjore dhe administrative që i lejojnë autoritetet të veprojnë menjëherë kur objektet industriale ose kompleksët e trashëgimisë pushojnë së funksionuari (mbyllen), për të parandaluar heqjen ose shkatërrimin e makinerive, objekteve industriale, regjistrave përkatës ose elementeve të tjera të rëndësishme.

III - Konservimi dhe mirëmbajtja e strukturave, siteve, zonave dhe peizazheve të trashëgimisë industriale.

10. Përdorimi sipas funksionit original, ose sipas një funksioni alternativ apo të përshtatur, është mënyra më e zakonshme dhe shpesh më e qëndrueshme për të siguruar konservimin e trashëgimisë dhe siteve industriale. Përdorimet e reja duhet të respektojnë materialet e rëndësishme, komponentët dhe modelet e qarkullimit dhe aktivitetit. Aftësi të specializuara janë të nevojshme për t'u siguruar që merret parasysh dhe respektohet rëndësia e trashëgimisë gjatë menaxhimit të përdorimit të qëndrueshëm të siteve dhe strukturave të trashëgimisë industriale. Rregulloret e ndërtimit, kriteret për reduktimin e rreziqeve, rregulloret mjedisore ose industriale, si dhe standardet e tjera duhet të marrin parasysh dimensionet e trashëgimisë dhe të zbatohen në një mënyrë të përshtatur gjatë ndërhyrjeve fizike.
11. Kudo që është e mundur, ndërhyrjet fizike duhet të jenë të kthyeshme dhe të respektojnë vlerën e moshës, si dhe gjurmët ose shenjat e rëndësishme. Ndryshimet duhet të dokumentohen. Rikthimi në një gjendje të mëparshme që është e njohur mund të jetë i pranueshëm në raste të jashtëzakonshme për qëllime edukative, dhe duhet të bazohet në hulumtime dhe dokumentacion të plotë. Çmontimi dhe zhvendosja janë të pranueshme vetëm në raste të jashtëzakonshme kur kërkohet shkatërrimi i zonës si pasojë e nevojave tepër të mëdha ekonomike ose sociale që janë vërtetuar në mënyrë objektive.
12. Në ato raste kur ka tepri të mundshme, ose kur merret vendimi për çaktivizimin dhe/ose përshtatjen e një siti ose strukture të trashëgimisë industriale, proceset duhet të dokumentohen, duke përfshirë

për shembull rastet kur pjesë të ndryshme duhen shembur ose kur duhen hequr makineritë. Forma e tyre materiale, si dhe funksionimi dhe pozicioni i tyre si pjesë e proceseve industriale duhet të dokumentohet në mënyrë shteruese. Duhet të mblidhen gjithashtu edhe tregime gojore dhe/ose të shkruara të njerëzve të lidhur me proceset e punës.

IV - Prezantimi dhe komunikimi i dimensioneve dhe vlerave të trashëgimisë së strukturave, siteve, zonave dhe peizazheve të trashëgimisë industriale që ka për synim rritjen e ndërgjegjësimit të publikut dhe biznesit, si dhe mbështetjen e trajnimit dhe punës kërkimore.

13. Trashëgimia industriale është një burim mësimor që duhet komunikuar përmes dimensioneve të saj të shumëfishta. Ajo ilustron pjesë të rëndësishme të historisë në nivel vendor, kombëtar dhe ndërkombëtar, si dhe të ndërveprimeve gjatë rrjedhës së kohës dhe mes kulturave të ndryshme. Ajo shërben si dëshmi e talenteve në shpikje që lidhen me zhvillimin e shkencës dhe teknologjisë, si dhe e lëvizjeve artistike dhe shoqërore. Ndërgjegjësimi dhe kuptimi nga ana e publikut dhe biznesit në lidhje me trashëgiminë industriale janë mjete të rëndësishme për konservimin e sukseshëm të saj.
14. Duhet të zhvillohen dhe mbështeten mënyra për të rritur ndërgjegjësimin dhe vlerësimin për trashëgiminë industriale në gjithë kuptimet e larmishme të saj për shoqëritë bashkëkohore. Këto mënyra përfshijnë programe dhe ambiente për vizita në sitet aktive të trashëgimisë industriale dhe prezantimi i operacioneve të tyre, si dhe rrefimet dhe trashëgimia jomateriale e lidhur me historinë, makineritë dhe proceset industriale të tyre, dhe më tej ngritjen e muzeumeve dhe qëndrave interpretuese në lidhje me industrinë ose qytetin, si dhe përgatitjen e ekspozitave, botimeve, faqeve të internetit dhe itinerareve rajonale ose ndërkufitare. Idealisht këto mjete do duhej të vendoseshin pranë siteve të trashëgimisë ku ka ndodhur procesi i industrializimit dhe ku do mund të komunikohet më së miri. Kudo që është e mundur, institucionet kombëtare dhe ndërkombëtare në fushën e kërkimit dhe konservimit të trashëgimisë duhet të fuqizohen për t'i përdorur sitet e trashëgimisë industriale si ambiente edukative për publikun e gjerë dhe komunitetet profesionale.